

Research Article

The Effectiveness of Teaching Spiritual Concepts Based on Mention and Prayer on Moral Intelligence and Quality of Attachment in Students

Sarah Aghababaei* : Assistant Professor, Department of Psychology, Shahid Ashrafi Esfahani University, Esfahan, Iran.
sara.aghababaei@ymail.com

Fatemeh Hekmatzade: Master of Family Counseling Shahid Ashrafi Esfahani University, Esfahan, Iran .
seekiray@gmail.com

Abstract

The present study aimed to examine the effectiveness of spiritual concepts training centered around mention and prayer on moral intelligence and attachment quality of students. The research method was quasi-experimental with a pre-test, post-test, and follow-up design (for a period of 3 months) with a control group. The statistical population consisted of fifth-grade elementary school students in Isfahan, Iran during the 2019-2020 academic year. From this statistical population, 30 students were selected with available sampling method and randomly assigned to the experimental and control groups (15 students in each group). The spiritual concepts training was conducted through storytelling (role-playing, drama, etc.) for 8 sessions of 45 minutes for the experimental group, while no intervention was given to the control group. The instruments used included the Child-Parent Attachment Questionnaire (IPPA-R) and the Moral Intelligence Questionnaire (MCI). Data analysis was performed using covariance analysis. The results indicated that spiritual concepts training centered around mention and prayer had a significant impact on moral intelligence and on the quality of attachment of students at the post-test stage and follow-up stage. Based on the findings of the study, it can be concluded that spiritual concepts training centered around mention and prayer can enhance students' moral intelligence and attachment quality with parents students, thus, recommending it as an effective intervention.

Keywords: Spiritual Concepts Training, Prayer, Mention, Moral Intelligence, Attachment Quality

Introduction

Moral education is a serious and vital matter for any society. However, the moral education of individuals has been most neglected. This neglect has led to all the disorders occurring on a global scale and the various challenges humanity is

grappling with today, stemming from a disregard for moral training and development (Mahoney, 2010).

Attachment is another variable in this study. Bowlby (1969) defined attachment as a strong emotional bond between two individuals, in which one strives to act in a way that preserves the relationship and

*. Corresponding author

maintains its continuity (Golbandihaghighat, 2011). Some studies indicate that insecure attachment is associated with lower levels of spirituality (Hiebler et al., 2016).

Spirituality in children encompasses their connection with themselves, the external world, and their understanding of purpose and meaning in life (Westerlund, 2016; Leita et al., 2023). Children's spiritual development is shaped by the interplay between their sense of self, interactions with others, and their surrounding world. It is through these daily experiences that children's spirituality becomes evident (Rouse & Hyde, 2024).

A longitudinal randomized controlled trial involving 1769 children across different countries found that spiritual interventions increased happiness and psychological well-being in children (Pandya, 2017). Kobak et al. (2005) found that attachment to parents and moral values play a fundamental role in the lives of children aged 6–12 years. Additionally, teaching spirituality, by connecting with children's innate nature and gentle spirit and stimulating their empathetic traits, leads to positive outcomes. Similarly, Walker and Moon (2011) conducted a case study on a 14-year-old boy in the United States who exhibited symptoms of generalized anxiety disorder. They found that a spiritual intervention through prayer reduced the boy's anxiety symptoms, suggesting that prayer can be therapeutic.

However, a review of previous research revealed no studies that specifically investigated the impact of teaching spiritual concepts centered on zikr (remembrance) and prayer on moral intelligence and attachment quality. Furthermore, few studies have explored teaching spiritual concepts with an emphasis on zikr and prayer in children. Therefore, given the importance of moral intelligence and attachment quality, this study aimed to investigate the effectiveness of teaching spiritual concepts centered on zikr and prayer on these aspects in students.

Method

This study employed a quasi-experimental design with a pretest-posttest and follow-up framework, including a control group. The statistical population consisted of all fifth-grade elementary students in Isfahan, Iran during the 2019-2020 academic year. The sample included 30 fifth-grade students from Sajad Elementary School in District 2 of Isfahan, selected through convenience sampling. These 30 students were randomly assigned to two groups of 15, an experimental group and a control group. The data collection tools included the Moral Competence Inventory (MCI) and the Inventory of Parent and Peer Attachment (IPPA). After sample selection, the participants in the experimental group attended eight 45-minute sessions of spiritual concept training. These sessions were conducted in-person at a counseling center with the experimental group students. Following the completion of the training sessions, a posttest was administered, and a follow-up assessment was conducted three months later.

The training on spiritual concepts involved storytelling, role-playing, and theatrical performances that conveyed moral intelligence concepts such as kindness, respect, and patience. For each topic, materials were provided that emphasized zikr (remembrance) and prayer. Zikr and prayer were used as techniques to reinforce the discussed topics in the students.

Steps for Designing the Spiritual Concepts Training Package

1. Review of Existing Resources

The following resources were studied to inform the intervention:

Sweet Tales of Tazkirat al-Awliya (Alar, 2013).

Life is Calling You (Safaeian, 2014).

Flight to Infinity (Ghazi Mirsaiid et al, 2014).

Exploring the Role of Prayer in Physical and Mental Health (Azhdar et al, 2011) .

Spiritual Interventions in Child and Adolescent Psychotherapy (Walker & Hathaway, 2012/2017).

2. *Development of the Training Package:*

Based on the review of these resources, a comprehensive training package was designed

3. *Initial Implementation:*

The training package was tested on three students in a preliminary phase

4. *Expert Feedback:*

Feedback was gathered from psychology experts using the Content Validity Ratio (CVR) and Content Validity Index (CVI).

5. *Implementation of the Intervention:*

The finalized training package was applied to the experimental and control groups for assessment

Results

The data from this study were analyzed in two stages: descriptive and inferential statistics. In the descriptive stage, the means and standard deviations were calculated, while in the inferential analyses, the analysis of covariance (ANCOVA) was employed.

To test the assumption of normality in score distribution, the Kolmogorov-Smirnov test and Levene's test were used. The null hypothesis for normal distribution of scores in both groups across all dependent variables was confirmed, validating the assumption of normality for both groups ($p \geq 0.05$).

The results indicated a significant difference in moral intelligence scores between the experimental and control groups in the post-test and follow-up stages ($p \leq 0.01$). This confirms the effectiveness of teaching spiritual concepts centered on zikr and prayer in improving moral intelligence among fifth-grade students in Isfahan.

The effect size for moral intelligence was 0.65 in the post-test stage and 0.45 in the follow-up stage. This means that 65% and 45% of the total variance in moral

intelligence scores were attributable to group membership.

The results of univariate ANCOVA for attachment quality scores also revealed a significant difference between the experimental and control groups in the post-test and follow-up stages ($p \leq 0.01$). This confirms the effectiveness of teaching spiritual concepts centered on zikr and prayer in improving attachment quality among fifth-grade students.

The effect size for attachment quality was 0.79 in the post-test stage and 0.38 in the follow-up stage. This indicates that 79% and 38% of the total variance in attachment quality scores were attributable to group membership.

Conclusion

This study aimed to determine the effectiveness of teaching spiritual concepts centered on zikr (remembrance) and prayer on the moral intelligence and attachment quality of fifth-grade students in Isfahan, Iran. The results showed that such spiritual training led to an increase in moral intelligence and improved attachment quality with parents.

Attachment to parents and moral values plays a fundamental role in the lives of children aged 6-12 years. Spiritual education, by resonating with the innate sensitivity of children and stimulating their empathetic capacities, can yield positive impacts, including enhanced moral intelligence (Kobak et al., 2005). Additionally, spiritual interventions have been shown to increase happiness and improve psychological well-being in children (Pandya, 2017).

The link between moral intelligence and spirituality can be understood by recognizing the protective role of ethical and spiritual principles in everyday life. Strengthening the spiritual dimension—such as self-awareness, patience, respect for others, and fostering optimistic and positive attitudes—can significantly enhance moral intelligence.

Attachment quality, especially with parents, reflects the nature of the child's emotional bond with their mother. Secure attachment is nurtured when mothers establish close and trusting relationships with their children. Such children learn to trust others and openly express their emotions, enabling them to handle life challenges with resilience. In contrast, insecurely attached children are less likely to engage in meaningful interactions, leading to weaker coping skills in stressful situations. Spiritual beliefs and practices, such as zikr and prayer, provide individuals with a framework to find meaning in life's inevitable losses and stresses. This sense of meaning fosters hope and optimism. Consequently, spiritual practices enhance secure attachment by cultivating adaptability and fostering trust and communication, both of which are critical components of attachment.

This study has some limitations. For example, this study was conducted in Isfahan, Iran and is limited to a specific age group and gender (fifth-grade girls).

Therefore, it is recommended that future studies replicate the study in other contexts and with diverse age and gender groups. Finally, the authors suggest that researchers and practitioners incorporate teaching spiritual concepts through storytelling and role-playing into school curriculums and include these methods in therapeutic programs for children and adolescents to promote moral and emotional development.

Ethical Considerations

Compliance with Ethical Guidelines: We strictly observed all ethical considerations during the research process. It included ensuring the confidentiality of participants' identities and obtaining informed consent from all participants.

Author Contributions: All authors contributed to the study. Both authors conducted the training and co-wrote the article.

Conflict of Interest: The authors declare no conflict of interest for this study.

Funding: The authors received no financial support for the study.

Acknowledgments: The authors would like to thank all participants for their time and participation in this study.

اثربخشی آموزش مفاهیم معنوی با محوریت ذکر و دعا بر هوش اخلاقی و کیفیت دلبستگی در دانش‌آموزان

سارا آقابابایی*^{ID}: استادیار گروه روان‌شناسی، دانشگاه شهید اشرفی اصفهانی، اصفهان، ایران.

sara.aghababaei@ymail.com

فاطمه حکمت زاده: کارشناسی ارشد مشاوره خانواده، دانشگاه شهید اشرفی اصفهانی، اصفهان، ایران.

seekiray@gmail.com

چکیده

پژوهش حاضر با هدف تعیین اثربخشی آموزش مفاهیم معنوی با محوریت ذکر و دعا بر هوش اخلاقی و کیفیت دلبستگی دانش‌آموزان انجام شد. روش این پژوهش، نیمه‌آزمایشی با طرح پیش‌آزمون - پس‌آزمون و پیگیری (به مدت ۳ ماه) با گروه کنترل بود. جامعه آماری پژوهش، دانش‌آموزان پایه پنجم ابتدایی شهر اصفهان در سال تحصیلی ۹۹-۱۳۹۸ بود. از این جامعه آماری، ۳۰ دانش‌آموز به صورت نمونه‌گیری در دسترس، انتخاب و به طور تصادفی در ۲ گروه آزمایش و کنترل گمارش شدند (هر گروه ۱۵ نفر). آموزش مفاهیم معنوی به روش داستان‌گویی (ایفای نقش، نمایش و ...) در ۸ جلسه ۴۵ دقیقه‌ای بر گروه آزمایش اعمال شد و گروه کنترل مداخله‌ای دریافت نکردند. ابزارهای استفاده‌شده، پرسشنامه دلبستگی کودک - والد و پرسشنامه سنجش هوش اخلاقی بود. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از تحلیل کواریانس استفاده شد. نتایج نشان داد آموزش مفاهیم معنوی با محوریت ذکر و دعا به طور معنادار در مراحل پس‌آزمون و پیگیری بر کیفیت دلبستگی و هوش اخلاقی دانش‌آموزان تأثیر دارد. بنابر یافته‌های پژوهش می‌توان نتیجه‌گیری کرد آموزش مفاهیم معنوی با محوریت ذکر و دعا منجر به افزایش هوش اخلاقی و بهبود کیفیت دلبستگی با والدین در دانش‌آموزان می‌شود و می‌تواند به عنوان یک مداخله مؤثر به کار گرفته شود.

واژه‌های کلیدی: آموزش مفاهیم معنوی، ذکر، دعا، هوش اخلاقی، کیفیت دلبستگی

مقدمه

تربیت اخلاقی انسان برای هر جامعه‌ای امری جدی و حیاتی است. با وجود این، وضعیت جوامع بشری نشان می‌دهد آنچه قبل از همه فراموش شده، تربیت اخلاقی انسان است که تمام نابسامانی‌های ایجادشده در سطح جهان و انواع رفتاری‌هایی که امروزه بشریت با آن دست به گریبان است، ناشی از غفلت انسان در امر تربیت و سازندگی اخلاقی است (Mahoney, 2010).

هوش اخلاقی^۱ به‌عنوان نوعی هوش بنیادی^۲ در تمامی انسان‌ها وجود دارد. این هوش به دیگر انواع هوش دستور می‌دهد تا به انجام‌دادن اموری توجه کنند که ارزشمند تلقی می‌شوند. بدون وجود هوش اخلاقی نمی‌توان درک کرد افراد به چه دلیل کاری خاص را انجام می‌دهند یا چرا موجودیت انسان اساساً تأثیر مثبتی بر دنیا و کلیه اشیا موجود در آن دارد (Lennick & Kiel, 2012). تأکید بر هوش اخلاقی کودکان به‌عنوان یکی از جنبه‌های مهم رشد اهمیت زیادی دارد و در قرن حاضر عوامل زیادی ارزش‌های اخلاقی کودکان را تحت تأثیر قرار می‌دهد که بسیاری از این عوامل از نظارت والدین و مسئولین تربیتی خارج است. درواقع، هوش اخلاقی به این مطلب اشاره دارد که ما ذاتاً اخلاقی و غیر اخلاقی به دنیا نمی‌آییم، بلکه یاد می‌گیریم چگونه خوب باشیم (Borba, 2005).

کلز (1997) پرورش هوش اخلاقی در فرزندان را نیازی مبرم بیان کرده و تقویت این ظرفیت معجزه‌آسای اخلاقی در فرزندان را بهترین روش محافظت از زندگی اخلاقی‌شان در حال حاضر و برای همیشه دانسته است. پژوهش‌های کلز (1997) نشان داد هوش اخلاقی حاصل یادگیری است و می‌توان از دوران نوزادی، به کودکان آن را آموزش داد. هرچند به توانایی‌های

شناختی که لازمه درک استدلال پیچیده اخلاقی است، دست نیافته باشند، برای نخستین بار می‌توانند مقدمات عادات اخلاقی مثل تمرین خویشنداری، عدالت و انصاف، احترام، همکاری و همدلی را کسب کنند. تأخیر والدین در آموزش هوش اخلاقی باعث افزایش نیروی بالقوه کودکان در یادگیری عادات منفی می‌شود (Borba, 2005).

یکی دیگر از متغیرهای پژوهش، دلبستگی است. بالبی (1969) دلبستگی را رابطه‌ای عاطفی محکم بین دو شخص تعریف کرده است؛ به این صورت که یکی تلاش می‌کند طوری عمل کند که رابطه حفظ شود و ارتباط تداوم داشته باشد (Golbandihaghighat, 2011). والدین آنچه از الگوهای دلبستگی که از خانواده خود کسب کرده‌اند، در تربیت و برخورد با فرزندان خود نیز به کار می‌برند و مادرانی که از دوران کودکی خود صادقانه و منصفانه صحبت می‌کنند، چه دوران کودکی‌شان خوشایند بوده باشد یا نه، فرزندان‌شان از نظر دلبستگی ایمن‌اند و ارتباط صمیمانه‌تری با هم دارند (Berk, 2017). برخی پژوهش‌ها نشان می‌دهد دلبستگی ناایمن با سطح پایین معنویت همراه است (Hiebler et al., 2016).

معنویت در کودکان شامل ارتباط با خود و

دنایای بیرونی و درک هدف و معنای زندگی است (Westerlund, 2016; Leitao et al., 2023).

رشد معنوی کودکان تحت تأثیر ارتباط متقابل بین احساس کودکان از خود، کسانی که با آنها تعامل دارند و همچنین، دنیای اطراف آنها شکل می‌گیرد. این تجربیات روزمره است که معنویت کودکان را می‌توان در آنها یافت (Rouse & Hyde, 2024). برخی اندیشمندان اظهار می‌کنند رشد معنوی در بستر تربیتی، درباره رشد باورها، تعهدات یا برخی شیوه‌های خاص زندگی نیست؛ بلکه به رشد بُعد خاصی از فرد مربوط

¹. moral intelligence

². fundamental intelligence

مصرف مواد مخدر و آسیب به خود می‌شود (Lin & Shek, 2019).

در مکتب ائمه بیشتر مفاهیم معنوی و اخلاقی در قالب دعا، اذکار و احادیث برای مردم بیان شده و درواقع دعا یکی از مهم‌ترین منابع معرفتی و راهبردهای شکل‌گیری و تغییر نگرش است (Ahmadifaraz, 2012). یکی از عوامل مؤثر در بروز مشکلات روانی، تفسیر و برداشت غلط از وقایع زندگی است که مسبب غم و افسردگی در افراد می‌شود و دعا در شناخت واقعیات زندگی مؤثر است (Azarbaijani, 2000). انجمن روانپزشکی آمریکا (2016) روانشناسان را از نظر اخلاقی مقید به کاربرد معنویت، مانند دعا، دانسته است. همچنین، افراد در هر سنی، زمانی که با رویدادهای چالش‌زا و تنش‌زا مواجه می‌شوند، برای تسلی خاطر و آرامش، متوسل به دعا می‌شوند (Walker & Moon, 2011)؛ بنابراین، توجه به معانی و مفاهیم معنوی در ذکر و دعا می‌تواند از طریق برشمردن صفات اخلاقی نیک و دعوت به انجام آنها به توانایی درک درست از نادرست کمک کند و در بالارفتن هوش اخلاقی مؤثر باشد (Ahmadifaraz, 2012).

مفاهیم معنوی با کیفیت دلبستگی نیز رابطه دارد. تحقیقات مک دونالد و همکاران (2005) نشان می‌دهد بین مدل درون‌کاوی افراد از والدین و خدا نوعی ارتباط وجود دارد. افراد متعلق به خانواده‌هایی با روابط عاطفی سرد، در ارتباط با خدا نیز صمیمیت کمتر و اجتناب بیشتری نشان می‌دهند. کرک پاتریک (1994) نیز بیان کرد دلبستگی به والدین با گذشت زمان در چهارچوب نظام‌های دیگر مانند دلبستگی به خدا تداوم می‌یابد.

در پژوهش‌های گذشته، پژوهشگران آموزش مفاهیم معنوی بر عزت نفس دانش‌آموزان را بررسی کردند (Shariatmadar & Amini, 2017). برومندزاده (2016) در پژوهشی به بررسی آموزش مهارت‌های معنوی بر سلامت عمومی و اضطراب دانش‌آموزان

می‌شود (Fisher, 1998)؛ برخی دیگر نیز معتقدند «معنویت در تربیت، مستلزم فرارفتن از کسب دانش و ورود به قلمروهای معنا و هدف شخصی است» (Bosacki, 2001). تحقیقات گسترده در حیطه سلامت نشان داده است معنویت در حمایت از سلامتی کودکان از بدو تولد تا ۱۸ سالگی نقش بسزایی دارد (Pandya, 2017; Leita et al., 2023). همچنین، تحقیقات نشان می‌دهد هرچه معنویت در خانواده‌ها پررنگ‌تر باشد، کودک یا نوجوان آنها با مشکلات رفتاری و عاطفی کمتری مواجه خواهند شد (Smith, 2005). معنویت والدین می‌تواند والدگری ناسازگار را تغییر دهد و تغییرات سازگار به بار آورد (Mahoney, 2010).

درحقیقت، معنویت تلاش انسان برای برقراری رابطه با خود، خداوند، طبیعت و انسان‌های دیگر است و در این زمینه فاکتورهای هوش اخلاقی ازجمله مهربانی، احترام و صبر که دربرگیرنده تعامل با دیگران است، می‌توانند به‌طور بسیار تأثیرگذاری مفاهیم ارزنده معنوی ویژه کودکان و نوجوانان را به یک باور تبدیل و تثبیت کنند. درحقیقت باید اذعان داشت اهمیت معنویت در رشد اخلاقی مورد پذیرش و تأکید بسیاری از پژوهشگران و صاحب‌نظران است (Noori, 2013). رشد معنویت در کودکان علاوه بر کاهش افسردگی و استرس، باعث افزایش عزت نفس و تاب‌آوری می‌شود (Sifers et al., 2012).

یک کارآزمایی تصادفی کنترل شده طولی روی ۱۷۶۹ کودک در کشورهای مختلف نشان داد مداخله معنوی باعث افزایش شادی و بهزیستی روانشناختی در کودکان می‌شود (Pandya, 2017). همچنین، مشخص شده است مداخلات مبتنی بر معنویت باعث کاهش رفتارهای پرخطر در کودکان، مانند سوء مصرف الکل،

دختر پرداخت و به این نتیجه رسید که آموزش مهارت‌های معنوی موجب کاهش اضطراب و افزایش سلامت عمومی در دانش‌آموزان دختر می‌شود.

(Kobak et al, 2005) نشان دادند دلبستگی به والدین و اخلاق در زندگی کودکان در سنین ۶-۱۲ سالگی نقش اساسی دارد. همچنین، آموزش معنویت با نزدیکی به فطرت و روحیه لطیف کودکان و تحریک نقاط همدلانه در آنها منجر به بروز تأثیرات مثبت خواهد شد. همچنین، (Walker & Moon, 2011) در یک مطالعه موردی روی یک پسر ۱۴ ساله ساکن ایالت متحده آمریکا که علائم اختلال اضطراب منتشر داشت، به این نتیجه رسیدند که مداخله معنوی به روش دعا توانست منجر به کاهش اضطراب منتشر در نوجوان شود. آنها بیان کردند دعا می‌تواند درمان‌کننده باشد؛ با این وجود، در بررسی پیشینه پژوهش، مطالعه‌ای یافت نشد که آموزش مفاهیم معنوی با محوریت ذکر و دعا را بر هوش اخلاقی بررسی کند و همچنین، پژوهش‌های اندکی درباره آموزش مفاهیم معنوی با محوریت ذکر و دعا بر روی کودکان انجام شده است؛ بنابراین، با توجه به اهمیت هوش اخلاقی و کیفیت دلبستگی، این پژوهش در پی تعیین اثربخشی آموزش مفاهیم معنوی با محوریت ذکر و دعا بر هوش اخلاقی و کیفیت دلبستگی دانش‌آموزان است.

روش

روش پژوهش، جامعه آماری و نمونه: پژوهش حاضر از نوع نیمه‌آزمایشی با طرح پیش‌آزمون - پس‌آزمون و پیگیری با گروه کنترل بود. جامعه آماری مطالعه شده در این پژوهش شامل کلیه دانش‌آموزان پایه پنجم ابتدایی در شهر اصفهان در سال تحصیلی ۹۸-۹۹ است. نمونه شامل ۳۰ دانش‌آموز پایه پنجم ابتدایی شهر اصفهان در سال ۹۸-۹۹ بودند که به روش نمونه‌گیری دردسترس از دبستان سجاد ناحیه ۲ شهر اصفهان انتخاب شدند. این ۳۰ نفر به صورت تصادفی در دو گروه ۱۵

نفری آزمایش و کنترل جایگذاری شدند. ملاک‌های ورود شامل، داشتن تمایل و رضایت برای شرکت در پژوهش، دانش‌آموزان دختر محصل در پایه پنجم دوره ابتدایی و ملاک خروج نیز شامل شرکت نکردن در جلسات آموزش، داشتن اختلال جسمانی و روانی اثرگذار در فرآیند آموزش (با بررسی پرونده‌های دانش‌آموزان در مدرسه)، شرکت هم‌زمان در جلسات آموزشی دیگر و عدم تمایل و رضایت برای ادامه آموزش بود.

ابزار سنجش: پرسشنامه سنجش هوش اخلاقی^۱ (MCI): لنینک و کیل (2011) این پرسشنامه را ساخته و برای سنجش هوش اخلاقی در افراد تا سن ۱۸ سال به کار بردند. این پرسش‌نامه دارای ۴۰ ماده به صورت طیف لیکرت پنج‌گزینه‌ای به صورت ۱ تا ۵ است و دارای چهار زیرمقیاس صداقت، مسئولیت‌پذیری، دلسوزی و گذشت است. آراسته و همکاران (2011) هنجاریابی این پرسشنامه را انجام دادند. در این پرسشنامه هر پاسخ‌دهنده در مجموع امتیازی بین حداقل ۴۰ و حداکثر ۲۰۰ کسب می‌کند که با تقسیم آن بر ۲ نمره نهایی هوش اخلاقی وی امتیازی بین ۲۰ تا ۱۰۰ به دست خواهد آورد. در نهایت، نمرات بین (۲۰ تا ۳۹) یا (۱/۸-۱) رتبه بسیار پایین، نمرات (۴۰ تا ۵۹) یا (۲/۶-۲) رتبه پایین، نمرات (۶۰ تا ۷۹) یا (۳/۴-۲/۶) رتبه متوسط، نمرات (۸۰ تا ۸۹) یا (۴/۴-۳/۴) رتبه بالا و نمرات (۹۰ تا ۱۰۰) یا (۵-۴/۲) رتبه بسیار بالا محسوب می‌شود. در پژوهش قاسمی (2019) تغییراتی در این پرسشنامه ایجاد شد و روایی و پایایی آن مجدد به دست آمد. به منظور تعیین پایایی آزمون، آلفای کرونباخ محاسبه شد. میزان آلفای کرونباخ پرسشنامه برابر ۰/۹۰ محاسبه شد. همچنین، چند متخصص، روایی محتوایی پرسشنامه را تأیید کردند (Ghasemi, 2019).

¹. moral competency inventory

مقیاس دلبستگی به والدین و همسالان^۱ (IPPA): Armsden & Greenberg (1987) مقیاس دلبستگی به والدین و همسالان را ساختند. این ابزار دارای دو مقیاس است که هر کدام جداگانه، نمره گذاری و شامل مقیاس والدین با ۲۸ ماده و مقیاس همسالان با ۲۵ ماده می شود. هر مقیاس دارای سه زیرمقیاس اعتماد، ارتباط و بیگانگی است. در پژوهش حاضر، از مقیاس والدین استفاده شده است. نمره کل این مقیاس، حاصل جمع نمره زیرمقیاس های اعتماد و ارتباط منهای نمره زیرمقیاس بیگانگی است که حداقل نمره ۱۶- و حداکثر نمره آن ۴۰ است و نمرات بالاتر بیانگر دلبستگی ایمن تر است. مطالعات روایی و پایایی خوبی را برای فرم تجدیدنظر شده والدین و همسالان نشان داده است. همسانی درونی مناسب و ضریب آلفای کرونباخ فرم والدین برای زیرمقیاس های اعتماد ۰/۷۸، ارتباط ۰/۸۲ و بیگانگی ۰/۷۹ گزارش شده است (Amiri, 2010).

شیوه اجرا و تحلیل: بعد از انتخاب نمونه ها، آزمودنی های گروه آزمایش به مدت ۸ جلسه ۴۵ دقیقه ای تحت آموزش مفاهیم معنوی قرار گرفتند. برای اجرای آموزش با هماهنگی مدیر دبستان سجاد ۱ و سجاد ۲ در روز تحویل کارنامه های پایه پنجم جلسه مشاوره برای والدین و دانش آموزان در مدرسه تشکیل شد. در این جلسه برای کلیه والدین و دانش آموزان درباره پژوهش و هدف آن توضیح داده شد و از آنها خواسته شد همکاری کنند. همچنین در این جلسه از تمام دانش آموزان پیش آزمون گرفته شد. سپس با والدین هماهنگی لازم برقرار شد و در مرکز مشاوره ادامه جلسات با دانش آموزان گروه آزمایش به صورت حضوری ادامه یافت. بعد از پایان جلسات آموزشی، پس آزمون و سه ماه بعد پیگیری اجرا شد.

آموزش مفاهیم معنوی به صورت داستان هایی بود که با ایفای نقش و اجرای نمایش درباره مفاهیم هوش اخلاقی مانند مهربانی، احترام، صبر و ... به دانش آموز صورت گرفت. متناسب با هر کدام از موضوعات محتوایی ارائه شد که با محوریت ذکر و دعا بود. در واقع ذکر و دعا به عنوان تکنیک، راهکارهایی را ارائه داد؛ بدین منظور که موضوعات بررسی شده را در دانش آموز تثبیت کند.

تقریباً هر ۲ جلسه در رابطه با یکی از مؤلفه های هوش اخلاقی همراه با داستان هایی انجام شد که خود دانش آموزان با ایفای نقش و اجرای نمایش اجرا می کردند.

به منظور طراحی بسته آموزش مفاهیم معنوی مراحل زیر صورت گرفت:

۱. مطالعه منابع موجود در زمینه مداخلات انجام شده مرتبط با آموزش مفاهیم معنوی از جمله: قصه های شیرین تذکره الاولیا (Ala, 2013)، و زندگی تو را می خواند (Safaeian, 2014)، پرواز تا بی نهایت (Ghazi Mirsaid et al., 2014)، بررسی جایگاه دعا در سلامت جسم و روان (Azhdar et al., 2011) و مداخلات معنوی در روان درمانی کودک و نوجوان (Walker & Hathaway, 2017/2012).
۲. تدوین بسته آموزشی با توجه به مطالعه منابع موجود.
۳. اجرای بسته آموزشی به صورت اولیه روی ۳ دانش آموز.
۴. نظرخواهی از متخصصان روانشناسی از طریق شاخص نسبت روایی محتوایی و شاخص روایی محتوایی (CVR^۲ و CVI^۳).
۵. انجام مداخله روی گروه آزمایش و کنترل.

^۲. content validity ratio

^۳. content validity index

^۱. inventory of parent and peer attachment (IPPA)

به‌منظور تعیین روایی بسته نهایی از شاخص نسبت روایی محتوایی (CVR) توصیه‌شده از (Lawshe, 1975) استفاده شد که با استفاده از فرم ارزیابی فرایند و ساختار آموزش نهایی از روش توافق بین ارزیاب‌ها استفاده شد. درنهایت، ضریب ارزیاب‌ها ۰/۸۰ به دست آمد که نشان‌دهنده روایی و پایایی مناسب بسته تدوین شده است.

برای بررسی شاخص روایی محتوا نیز از روش والتز و همکاران (2010) استفاده شد. براساس تعداد متخصصینی که اهداف را ارزیابی کرده بودند، مقدار CVI پذیرفتنی با توجه به تعداد متخصصین، برابر با ۰/۷۹ است که در این پژوهش ۰/۹۰ به دست آمد.

جدول ۱

خلاصه جلسات آموزش مفاهیم معنوی با محوریت ذکر و دعا

Table1

Summery of Spiritual Concepts Training Centered Around Mention and Prayer

جلسات آموزش	شرح جلسات
جلسه اول	آشنایی با اعضای گروه، ایجاد ارتباط و توضیح درباره هدف جلسات و فرایند آموزش
جلسه دوم و سوم	مهربانی جلسه دوم: داستان «کلنگ را به من بده» از کتاب پرواز تا بی نهایت حکمت (Ghazi Mirsaiid et al., 2014)، دعای (اللَّهُمَّ ارْزُقْنِي الْفَهْمَ وَوُدَّهَا وَرِضَاهَا) و بیان مفهوم این دعا برای کودکان جلسه سوم: داستان «حکمت روزگار» از کتاب و زندگی تو را می‌خواند (Safaeian, 2014). (ذکر الودود) و بیان مفهوم آن برای کودکان
جلسه چهارم و پنجم	احترام جلسه چهارم: داستان «مریم و مهلا» از کتاب زندگی تو را می‌خواند (Safaeian, 2014). (اللَّهُمَّ وَالِدِي بِالْكَرَامَةِ لَدَيْكَ، وَالصَّلَاةِ مِنْكَ) و بیان مفهوم آن برای کودکان جلسه پنجم: داستان «مرد نابینا» از کتاب قصه‌های شیرین تذکره‌الاولیا (Ala, 2013). (يَا غَزِيْرُ ذُو الْعِزِّ وَالْاِقْتِدَارِ اَعِزَّنِي) و بیان مفهوم آن برای کودکان
جلسه ششم و هفتم	صبر جلسه ششم: داستان «صبر زیبا» از کتاب قصه‌های شیرین تذکره‌الاولیا (Ala, 2013). (رَبَّنَا اَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا) و بیان مفهوم آن برای کودکان جلسه هفتم: داستان «یک مشت نمک و یک لیوان آب» از کتاب و زندگی تو را می‌خواند (Safaeian, 2014). (رَبَّنَا وَكَا تَحْمِلُنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ ...) و بیان مفهوم آن برای کودکان
جلسه هشتم	داستان «اراده پولادین» از کتاب قصه‌های شیرین تذکره‌الاولیا (Ala, 2013). (حَسْبِيَ اللَّهُ) و بیان مفهوم آن برای کودکان

یافته‌ها

میانگین و انحراف معیار و در بخش استنباطی تحلیل

کواریانس انجام شد.

نتایج داده‌های حاصل از پژوهش حاضر در دو بخش

توصیفی و استنباطی تحلیل شد. در بخش آمار توصیفی

جدول ۲

میانگین و انحراف استاندارد نمرات هوش اخلاقی و کیفیت دلبستگی پیش‌آزمون، پس‌آزمون و پیگیری در گروه آزمایش و کنترل

Table 2

Mean and Standard Deviation of Moral Intelligence and Attachment Quality Scores of Pre-test, Post-test & Follow-up in Experimental and Control Groups

پیش‌آزمون		پس‌آزمون		پیگیری		خرده‌مقیاس	
میانگین	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار		
۳۰/۳۳	۳/۲۵	۳۷/۰۰	۴/۹۷	۳۳/۲۲	۳/۴۷	کیفیت دلبستگی	گروه آزمایش
۸۲/۴۰	۸/۵۳	۹۸/۶۶	۴/۷۰	۸۸/۴۵	۵/۶۵	هوش اخلاقی	
۲۹/۳۳	۲/۱۳	۳۰/۸۰	۳/۱۳	۲۹/۱۲	۴/۱۶	کیفیت دلبستگی	گروه کنترل
۸۴/۳۳	۱۲/۲۱	۸۵/۴۰	۱۱/۲۶	۸۲/۲۳	۹/۳۵	هوش اخلاقی	

شد. به منظور بررسی نرمال بودن توزیع نمرات از آزمون کلموگروف - اسمیرنوف (KS) استفاده شد. نتایج تحلیل، رعایت پیش فرض را در مراحل پیش‌آزمون، پس‌آزمون و پیگیری در هر دو گروه ($P > 0.05$) نشان می‌دهند. برای بررسی پیش فرض برابری واریانس‌ها، از آزمون لوین استفاده شد. نتایج نشان داد فرض برابری واریانس‌ها برای متغیرهای هوش اخلاقی و کیفیت دلبستگی برقرار است ($P > 0.05$).

نتایج تحلیل کواریانس تک‌متغیره نمرات هوش اخلاقی در جدول ۳ آورده شده است.

میانگین نمرات هوش اخلاقی گروه آزمایش در مرحله پیش‌آزمون ۸۲/۴۰، در مرحله پس‌آزمون ۹۸/۶۶ و در پیگیری ۸۸/۴۵ بود که این میانگین در گروه کنترل در پیش‌آزمون ۲۹/۳۳، در پس‌آزمون ۳۰/۸۰ و در پیگیری ۳۳/۲۲ بود. همچنین، میانگین نمرات کیفیت دلبستگی گروه آزمایش در مرحله پیش‌آزمون ۳۰/۳۳ و در مرحله پس‌آزمون ۳۷ و در پیگیری ۳۳/۲۲ بود که این میانگین در گروه کنترل در پیش‌آزمون ۲۹/۳۳، در پس‌آزمون ۳۰/۸ و در پیگیری ۲۹/۱۲ است.

برای تعیین پیش فرض‌های تحلیل کواریانس، آزمون کلموگروف - اسمیرنوف (KS)^۱ و آزمون لوین^۲ انجام

^۱. Kolmogorov Smirnov

^۲. Levin

جدول ۳

نتایج تحلیل کواریانس نمرات هوش اخلاقی در دو گروه

Table 3

Results of Covariance Analysis of Moral Intelligence Scores in Two Groups

متغیر وابسته	منبع	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	F	معنی داری	مجذور اتا	توان آماری
هوش	پس‌آزمون	۶۸۷/۵۳	۱	۶۸۷/۵۳	۴۹/۷۱	۰/۰۰۰	۰/۶۵	۱/۰۰
اخلاقی	پیگیری	۴۲۸/۴۲	۱	۴۲۸/۴۲	۱۵/۱۵۶	۰/۰۰۱	۰/۴۵	۰/۹۶

 $P \leq 0/01$

می‌شود. همچنین، میزان تأثیر برای هوش اخلاقی در مرحله پس‌آزمون ۰/۶۵ و در مرحله پیگیری ۰/۴۵ بود که این به معنای آن است که ۶۵ و ۴۵ درصد واریانس کل نمرات هوش اخلاقی به دلیل عضویت گروهی بوده است.

نتایج نشان می‌دهد بین نمرات هوش اخلاقی دو گروه آزمایش و کنترل در مراحل پس‌آزمون و پیگیری تفاوت معناداری وجود دارد ($P \leq 0/01$) و اثربخشی آموزش مفاهیم معنوی با محوریت ذکر و دعا بر هوش اخلاقی در دانش‌آموزان پایه پنجم شهر اصفهان تأیید

جدول ۴

نتایج تحلیل کواریانس تک‌متغیره نمرات کیفیت دلبستگی در دو گروه

Table 4

Results of Covariance Analysis of Attachment Quality Scores in Two Groups

متغیر وابسته	منبع	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	F	معنی داری	مجذور اتا	توان آماری
دلبستگی	پس‌آزمون	۹۴۳/۳۰	۱	۹۴۳/۳۰	۹۹/۹۵	۰/۰۰۰	۰/۷۹	۱/۰۰
به والدین	پیگیری	۷۶۸/۲۶	۱	۷۶۸/۲۶	۲۲/۰۲	۰/۰۰۰	۰/۳۸	۱/۰۰

 $P \leq 0/01$

و در مرحله پیگیری ۰/۳۸ بوده است. این به معنای آن است که ۷۹ و ۳۸ درصد واریانس کل نمرات کیفیت دلبستگی در مراحل پس‌آزمون و پیگیری به دلیل عضویت گروهی است. بنابراین، آموزش مفاهیم معنوی با محوریت ذکر و دعا بر هوش اخلاقی و کیفیت دلبستگی دانش‌آموزان پایه پنجم هم در مرحله پس‌آزمون و هم پیگیری تأثیر داشته است.

نتایج تحلیل کواریانس تک‌متغیره نمرات کیفیت دلبستگی والدین نشان می‌دهد در بین نمرات کیفیت دلبستگی والدین دو گروه آزمایش و کنترل در مراحل پس‌آزمون و پیگیری تفاوت معناداری وجود دارد ($P \leq 0/01$) و اثربخشی آموزش مفاهیم معنوی با محوریت ذکر و دعا بر کیفیت دلبستگی در دانش‌آموزان پایه پنجم تأیید می‌شود. همچنین، میزان تأثیر برای کیفیت این متغیر در مرحله پس‌آزمون ۰/۷۹

بحث

این پژوهش به منظور تعیین اثربخشی آموزش مفاهیم معنوی با محوریت ذکر و دعا بر هوش اخلاقی و کیفیت دلبستگی دانش‌آموزان پایه پنجم ابتدایی شهر اصفهان انجام شد. نتایج نشان داد آموزش مفاهیم معنوی با محوریت ذکر و دعا منجر به افزایش هوش اخلاقی و بهبود کیفیت دلبستگی با والدین در دانش‌آموزان می‌شود. این نتایج به صورت مستقیم و غیرمستقیم با یافته‌های پژوهش‌های (Walker & Pandya, 2017, Leitao et al., 2023, Moon, 2011, Kobak et al., 2005) و همچنین با یافته‌های پژوهش‌های شریعتمدار و امینی (2018)، برومندزاده (2016) همخوانی دارد.

در پژوهش آراسته و همکاران (2011) مشخص شد هوش معنوی و هوش اخلاقی از مؤلفه‌های مؤثر در معنای زندگی هستند و افراد با معنویت به عمیق‌ترین معانی، ارزش‌ها، اهداف و بالاترین انگیزش‌هایشان می‌رسند. دلبستگی به والدین و اخلاق در زندگی کودکان در سنین ۶-۱۲ سالگی نقش اساسی دارد. همچنین، آموزش معنویت با نزدیکی به فطرت و روحیه لطیف کودکان و تحریک نقاط همدلانه در آنها منجر به بروز تأثیرات مثبت از جمله بر هوش اخلاقی آنها خواهد شد (Kobak et al., 2005). همچنین، مداخله معنوی می‌تواند منجر به افزایش شادی و بهبود بهزیستی روانشناختی در کودکان شود (Pandya, 2017).

در تبیین نتایج و تأثیر آموزش مفاهیم معنوی بر هوش اخلاقی می‌توان بیان کرد اخلاق و معنویت و پیروی از اصول اخلاقی و معنوی در زندگی روزمره می‌تواند محافظتی محکم برای انسان در برابر مشکلات باشد. تقویت بعد معنوی از جمله خودآگاهی، صبر و بردباری، احترام به انسان‌ها و اندیشه‌های والای او، بررسی روحیه و نگرش خوش‌بینانه و مثبت‌گرا نسبت به

انسان‌ها می‌تواند اثرات درخور توجهی بر هوش اخلاقی داشته باشد. اصولاً همه ادیان و مذاهب نیز بر اهمیت اخلاق در سعادت و سلامت انسان تأکید کرده‌اند و در دین اسلام نیز اخلاق تا آن حد ارزشمند است که پیامبر بزرگوار اسلام (ص) هدف از بعثت خود را اتمام مکارم اخلاق بیان کرد. در مفاهیم متعالی اسلام ارتباط تنگاتنگ اخلاق و دین آشکار است. جنبه اخلاقی در بسیاری از گزاره‌های دینی ذاتاً ملحوظ شده است.

با توجه به اینکه هوش اخلاقی ظرفیت و توانایی درک درست از نادرست، داشتن اعتقادات اخلاقی قوی، عمل به آنها و رفتار در جهت صحیح و درست و همچنین، ویژگی‌های اساسی یاری‌دهنده و تبدیل شدن انسان به یک انسان خوب و شایسته است، می‌توان چنین عنوان کرد که معنویت با محوریت ذکر و دعا تعیین‌کننده افزایش هوش اخلاقی در بسیاری از افراد است و در این پژوهش نیز با آموزش مفاهیم معنوی به دانش‌آموزان هوش اخلاقی هم در آنها بهبود یافت.

همچنین، در تبیین تأثیر آموزش مفاهیم معنوی بر کیفیت دلبستگی به والدین می‌توان بیان کرد دلبستگی نتیجه ارتباط کودک با مادر است. مادران کودکان ایمن، به این دلیل که با کودکان خود رابطه عاطفی و نزدیک برقرار می‌کنند، این کودکان متوجه می‌شوند این رابطه همراه با اعتماد است و همچنین، یاد می‌گیرند احساسات خود را به مادر و دیگران ابراز کنند. چنین افرادی به خود و دیگران اعتماد دارند و درمقابل مشکلات و رویدادهای تنش‌زا مقاومت می‌کنند و درواقع می‌توانند از پس مشکلات زندگی خود برآیند؛ درحالی‌که کودکان ناایمن کمتر در تعاملات مفید درگیر می‌شوند و بنابراین، در کسب مهارت‌های مقابله با شرایط تنش‌زا و مشکلات عملکرد ضعیف‌تری دارند. باورهای معنوی و دینی همراه با ذکر و دعا به افراد این امکان را می‌دهد که به فشارهای روانی و فقدان‌های

اجتناب‌ناپذیری که در مسیر زندگی روی می‌دهد، معنا ببخشند که این معنابخشی باعث ایجاد امید و خوش‌بینی در افراد می‌شود؛ بنابراین، در تبیین تأثیر معنویت مبتنی بر ذکر و دعا بر افزایش دلبستگی به والدین می‌توان گفت معنویت بیانگر مجموعه‌ای از توانایی‌ها، ظرفیت‌ها و منابع معنوی است که کاربست آن موجب افزایش انطباق‌پذیری و در نتیجه، دلبستگی ایمن‌تر می‌شود؛ زیرا میزان تأثیرگذاری معنویت بر دلبستگی با مؤلفه‌های ارتباط و اعتماد ارتباط مثبت و معنادار دارد.

محدودیت‌های این پژوهش، اجرای پژوهش در شهر اصفهان است و بنابراین، تفاوت‌های فرهنگی را باید در تعمیم نتایج در نظر داشت. همچنین، محدودبودن نمونه از نظر سن و جنسیت (دختران پایه پنجم ابتدایی) محدودیت دیگر است. با توجه به نتایج پیشنهاد می‌شود پژوهش مشابه در شهرهای دیگر و در دیگر گروه‌های سنی نیز انجام شود. همچنین، پیشنهاد می‌شود آموزش مفاهیم معنوی از طریق قصه و ایفای نقش در برنامه‌های مدارس و درمانگران حوزه کودک و نوجوان قرار گیرد.

منابع

احمدی‌فراز، م. م. (۱۳۹۱). *صحیفه سجادیه با اشاراتی به بهداشت روانی*. نشر معارف.

آراسته، ح. ر.، عزیزی شمامی، م.، جعفری راد، ع. و محمدی جوزانی، ز. (۱۳۸۹). بررسی هوش اخلاقی دانشجویان. *مجله راهبرد فرهنگ*، ۱۰، ۲۰۱-۲۱۴.

https://www.jsfc.ir/article_44082.html?lang=en

اژدر، ع. ر.، احمدی‌فراز، م. م.، زارع، ح.، و زمانی، م. (۱۳۹۰). بررسی جایگاه دعا در سلامت جسم و روان. *فصلنامه تازه‌های روان‌درمانی*، ۶۱، ۲۳-۳۰.

<https://www.magiran.com/p922867>

آذربایجانی، م.، و موسوی اصل، س. م. (۱۳۷۸). *درآمدی بر روانشناسی دین*. پژوهشگاه حوزه و دانشگاه و انتشارات سمت.

امیری، م. (۱۳۸۹). *تدوین مدل معادله ساختاری اختلال نقص توجه/بیش‌فعالی براساس کیفیت دلبستگی کودک - مادر در کودکان دبستانی شهر اصفهان*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه اصفهان.

<https://lib.ui.ac.ir/dL/search/default.aspx?Term=7062&Field=0&DTC=3>

اعلا، ا. (۱۳۹۲). *قصه‌های شیرین تذکره الاولیا*. انتشارات پیدایش.

برومندزاده، ن. (۱۳۹۴). *بررسی آموزش مهارت‌های معنوی بر سلامت عمومی و اضطراب دانش‌آموزان دختر*. نشریه آموزش و ارزشیابی علوم تربیتی، ۸ (۳۱)، ۹-۲۳.

<https://sanad.iau.ir/journal/jinev/Article/518876?jid=518876>

شریعت‌مدار، آ.، و امینی، آ. (۱۳۹۷). *اثربخشی آموزش مفاهیم مذهبی بر عزت نفس دانش‌آموزان دبستانی*. *فصلنامه پژوهش در نظام‌های آموزشی*، ۴۱، ۱۵۱-۱۶۴.

<https://doi.org/10.22034/jiera.2018.64744>

قاضی میرسعید، ع. ا.، طاهری آذر، م.، و سلمان ماهیتی، ر. ا. (۱۳۹۲). *پرواز تا بی‌نهایت*. نشر اجا.

صفایان، مریم السادات (۱۳۹۳). *و زندگی تو را می‌خواند*. نشر خسرو شیرین.

قاسمی، س. (۱۳۹۸). *بهداشت و سلامت روان با نگرش به آموزه‌های دینی*. مؤسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی (ره).

گلبندی حقیقت، ا. (۱۳۹۰). *رابطه کیفیت دلبستگی با سب‌های فرزندپروری در والدین کودکان عادی و تیزهوش شهرستان رشت*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه آزاد اسلامی تهران مرکزی.

- Berk, L. (2017). *Development through life span*, Pearson Press.
doi.org/10.1001/archpsyc.62.6.593
- Borba, M. (2005). *Building Moral Intelligence: The Seven Essential Virtues that Teach Kids to Do the Right Thing*. Jossey-Bass Publishers.
- Boroomandzade, N. (2016). Study of spiritual skills training on general health and anxiety of female students. *Journal of Education and Evaluation of Educational Sciences*, 8, 31, 9-23. (In Persian).
<https://sanad.iau.ir/journal/jinev/Article/518876?jid=518876>
- Bosacki, S. L. (2001). "Theory of mind" or "theory of the soul?" The role of spirituality in children's understanding of mind and emotions. In J. Erricker, C. Ota & C. Erricker (Eds.), *Spiritual education; Cultural, religious and social differences, New perspectives for the 21st Century* (pp. 156-169). Sussex Academic Press. <https://doi.org/10.1023/b:sped.0000028334.41708.1e>
- Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss. Vol. I: Attachment*. London: the Hogarth press and the institute of psycho-Analysis.
- Coles, R. (1997). *The Moral Life of Children*. Pgw Publication.
- Fisher, J. W. (1998). *Spiritual health: Its nature and place in the school curriculum*. PhD dissertation, University of Melbourne.
- Ghasemi, S. (2019). *Health and mental well-being with a focus on religious teachings*, Imam Khomeini Educational and Research Institute. (In Persian)
- Ghazimirsaiid, H., Taheri Azar, M., & Salman Mahiti, R. (2014). *Flying to infinity*, Aja Publications. (In Persian)
- Golbandihaghighat, A. (2011). *The relationship between the quality of attachment and parenting styles in parents of ordinary and gifted children in Rasht*, Master's thesis, Islamic Azad University of Tehran Central Branch. (In Persian)
- Hiebler, M., Falthansl-Scheinecker, J., Birnhuber, G. (2016). Facets of spirituality diminish the positive relationship between insecure attachment and mood pathology in young adults. *PLOS ONE*. 11(6).
<https://doi.org/10.1371/journal.pone.0158069>
- Kirkpatrick, L. A. (1994). The role of attachment in religious belief and behavior. In D. Perlman & K. Bartholomew (Eds.), *Advances*
- نوری، ر. (۱۳۹۲). *آموزش مهارت معنوی*. وزارت علوم تحقیقات و فناوری.
- واکر، د. و هاثوی، و. (۱۳۹۶). *مد/خلات معنوی در روان‌درمانی کودک و نوجوان* (محمدرضا محمدی، مریم سلمانیان و سوده آقا محمدی، مترجم). انتشارات ارجمند.

References

- Ahmadi faraz, M. M. (2012). *Sahifa Sajjadiya with references to mental health*. Ma'arif Publications. (In Persian)
- A'la, A. (2013). *The sweet stories of Tazkira al-Owlia*, Paydaret Publications. (In Persian)
- American Psychological Association. (2016). Revision of Ethical Standard 3.04 of the "Ethical Principles of Psychologists and Code of Conduct" (2002, as amended 2010). *American Psychologist*, 71(9), 900.
<https://doi.org/10.1037/amp0000102>.
- Amiri, M. (2010). Developing a structural equation model for Attention Deficit/Hyperactivity Disorder based on the quality of child-mother attachment in elementary school children in Isfahan, Master's thesis, Isfahan University. (In Persian).
<https://lib.ui.ac.ir/dL/search/default.aspx?Term=7062&Field=0&DTC=3>
- Arasteh, H. R., Aziz-Shomami, M., Jafari Rad, A., & Mohammadi Jozani, Z. (2011). A Study of Ethical Intelligence of Students, *Cultural Strategy*, 10 & 11, 201-214. (In Persian)
- Armsden, G. C., & Greenberg, M. T. (1987). The Inventory of parent and peer attachment: Individual difference and their relationship to psychological wellbeing in adolescents, *Journal of Youth and Adolescence*, 16, 427 - 454. <http://dx.doi.org/10.1007/BF02202939>
- Azarbaijani, M. (2000). *An introduction to the psychology of religion*. Research Institute of Seminary and University and Samt Publications. (In Persian)
- Azdar, A., Ahmadi Faraz, M. M., Zarei, H., & Zamani, M. (2011). Investigating the role of prayer in physical and mental health, *Quarterly Journal of Recent Advances in Psychotherapy*, 61, 23-30. (In Persian)

- Rouse, E., & Hyde, B. (2024). Enacting a spiritual pedagogy in the early years: phenomenological reflections on thoughtfulness in practice. *European Early Childhood Educating Research Journal*, 23,11, 1-13. <https://doi.org/10.1080/1350293X.2024.2311074>.
- Safaian, M. (2014). *And life calls you*, Khosrow Shirin Publications. (In Persian)
- Sifers, S., Warren, J., & Jackson, Y. (2012). Measuring Spirituality in Children, *Journal of Psychology and Christianity*, 31, 3, 209-218.
- Shariatmadar, A & Amini, A. (2018). The effectiveness of teaching religious concepts on the self-esteem of elementary school students. *Journal of Research in Educational Systems*, 41, 151-164. (In Persian). <https://doi.org/10.22034/jiera.2018.64744>.
- Smith, c. (2005). (with Denton, M. I.). *soul searching: The religious and spiritual lives of American teenagers*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/019518095X.001.0001>.
- Walker, D., & Hathaway, W. (2012). *Spiritual Interventions in Child and Adolescent Psychotherapy*. Translated by Mohammadreza Mohammadi, Maryam Salmanian, and Soudeh Agha Mohammadi (2017). Arjmand Publications. (In Persian)
- Walker, d. f., & Moon, G. W. (2011). Prayer. In J. D., Aten, M. R., McMinn, & E. L., Worthington Jr. (Eds.), *Spiritually oriented interventions for counseling and psychotherapy* (pp.139 - 167). Washington, DC: American psychological Association. <https://doi.org/10.1037/12313-006>.
- Waltz, C.F., Strickland, O. and Lenz, E.R. (2010). *Measurement in nursing and health research*. Springer Publishing Company. <https://doi.org/10.1891/9780826170620>.
- Westerlund, K. (2016). Spirituality and mental health among children and youth—A Swedish point of view. *International Journal of Children's Spirituality*, 21(3-4), 216-229. <https://doi.org/10.1080/1364436X.2016.1258392>.
- in *Personal Relationships*, Vol. 5 (pp. 239-265). Jessica Kingsley.
- Kobak, R., Rosenthal, N., & Serwik, A. (2005). The attachment hierarchy in middle childhood: Conceptual and methodological issues. In K.A.Kerns & R.A.Richardson (Eds.), *Attachment in Middle Childhood*. Guilford Press.
- Lennick, D., & Kiel, F. (2011). *Moral intelligence: enhancing business performance and leadership success in turbulent times*. Prentice Hall.
- Leitao, J., Nixon, J., Noble, M., Willock, T., Watts, L., Waters, R., & Hatfield, M. (2023). Spirituality and children: Perspectives of occupational therapists working with children. *Australian Occupational Therapy Journal*, 76, 246-256. <https://doi.org/10.1111/1440-1630.12852>
- Lin, L., & Shek, D. T. L. (2019). The influence of meaning in life on adolescents' hedonic well-being and risk behaviour: Implications for social work. *The British Journal of Social Work*, 49(1), 5-24. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcy029>
- Lawshe CH. (1975). A quantitative approach to content validity. *Personnel psychology*; 28 (4), 563-75. <https://doi.org/10.1111/j.1744-6570.1975.tb01393.x>
- MacDonald, A., Beck, R., Allison, S., & Norsworthy, L. (2005). Attachment to God and parents: Testing the correspondence vs. compensation hypotheses. *Journal of Psychology and Christianity*, 24, 21 - 28.
- Mahoney, A. (2010). Religion in families 1999-2009: A relational spirituality framework. *Journal of Marriage and the Family*, 72, 805-827. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2010.00732.x>
- Noori, R. (2013). *Teaching spiritual skills*, Ministry of Science, Research, and Technology. (In Persian)
- Pandya, S. P. (2017). Childhood depression and spirituality: Insights for spiritually sensitive child-centred social work interventions. *Social Work in Mental Health*, 15(4), 373-396. <https://doi.org/10.1080/15332985.2016.1222982>.